

WSPÓLNE STANOWISKO

uczestników obrad Okrągłego Stołu pt.: *Wobec zjawiska „Żydów na szczęście” w Polsce*

Pojawienie się figurek Żydów – sąsiadów, etnografowie datują na XIX wiek. Figurki takie były ręcznie strugane w drewnie i następnie malowane. Obrazowały najczęściej Żydów w tradycyjnych strojach, czytających księgę, grających na instrumentach bądź handlujących. Zmitologizowani i sprowadzeni do jednej podgrupy przedstawiciele jednej dziesiątej części ówczesnego polskiego społeczeństwa nie byli jedynymi pokazywanymi przez wyobraźnię ludowych artystów – odpustowe stragany obfitowały również często w figurki krakowiaków i górali, przedstawiciele różnych zawodów, którym przypisywano tajemne znaczenia. Żydzi jako nieodłączni sąsiedzi, pojawiali się w ikonografii oraz folklorze; pszczelarze stawiali ule w kształcie brodatych postaci w jarmułkach, konstrukcje przynoszące pożywienie, dostatek i szczęście.

Zagłada zmieniła polski krajobraz, jak i figuralne reprezentacje. Figurki Żydów nieśmiało zaczęły powracać w muzealnych konkursach, do Cepelii i na krakowskie stragany po II wojnie światowej, w zupełnie już odmiennym, naznaczonym piętnem utraty kontekście symbolicznym. Jako odbicie przedwojennej tradycji wróciły na stałe w latach 70. XX w. pod wpływem konkursów na tradycyjne dzieła, wyrabiane przez dawnych twórców lub artystów plastyków.

Figurka Żyda z pieniążkiem czy sakwą pojawiła się w Polsce w ofercie handlowej sklepów pamiątkarskich i kramów w latach 90., w okresie gwałtownej transformacji i szybko stała się symbolem dobrobytu i amuletem przynoszącym szczęście, który przeniknął do przemysłu pamiątkarskiego i jest obecnie dostępny właściwie we wszystkich pamiątkarskich sklepach i na kiermaszach Krakowie. Tego typu przemysłowo wytwarzane figurki i obrazki, zaczęły pojawiać się również na Emausie – wielkanocnym, krakowskim odpuszcie.

Wraz z pojawieniem się „Żyda z groszem”, przekupnie oferujący na emausowych straganach tradycyjne figurki Żydów zaczęli je reklamować hasłami operującymi skojarzeniem – Żyd na szczęście. W ten sposób w powszechnej świadomości wykształciło się błędne przekonanie, że zjawisko „Żyda z groszem” jest dawną, krakowską tradycją wywodzącą się z Emausu. Drewno z czasem zastąpiła modelina, autentyczne rękodzieło – masowa produkcja. Obracane zgodnie z instrukcjami do góry nogami w każdą sobotę, by magicznie przyciągnięte przezeń pieniądze wpadły do kieszeni właściciela, potransformacyjne wizerunki Żydów z pieniążkiem miały nieść powodzenie. Tymczasem to, co jednym ma przynosić szczęście, dla innych jest otwarciem niezagojonych ran i przywołaniem najbardziej bolesnych skojarzeń z niesławną, antysemicką propagandą utwierdzającą stereotyp chciwej żydowskiej finansjery.

Tym samym „Żyd na szczęście” mieści się w szerokim spektrum postaw dyskryminacyjnych, w których ośmieszenie, zohydzenie, karykatura postaci nosi znamiona antysemityzmu. W sprawie tych kontrowersyjnych pamiątek swoje apele pisali przedstawiciele środowiska artystycznego, europosłowie, akademicy związani z katedrami etnologii, socjologii, historii czy judaistyki, aktywiści miejscy, Żydzi z Polski i ze świata. Zjawisku poświęcono szereg publikacji naukowych, opracowań, konferencji, a także festiwali i interwencji artystycznych. Kilka lat temu zjawisko dokumentowała wystawa przygotowana przez kanadyjską badaczkę Erikę Lehrer w krakowskim Muzeum Etnograficznym. Do miasta wpłynęła także obszerna korespondencja od turystów oburzonych i poruszonych obecnością tego typu przedmiotów w mieście, które tak boleśnie doświadczyło Holokaustu i utraty znacznej części swojej populacji. Do głosów krytyki dołączają się głośne ekspertyzy m.in. Joanny Tokarskiej-Bakir, publikacje prasowe i wypowiedzi przedstawicieli świata literackiego oraz felietonistów.

Pierwsze spotkanie o charakterze okrągłego stołu na ten temat zorganizowane zostało w listopadzie 2020 roku przez Willę Decjusza, Stowarzyszenie FestivALT, Żydowskie Stowarzyszenie Czulent i Fundację Autonomia. Wizerunki „Żyda z pieniążkiem” były także jednym

z istotnych tematów rozmów krakowskiego Festiwalu Wielokulturowego. Wnioski z tych spotkań i dyskusji są jednoznaczne. Obecność tego typu obiektów, a także napisów umieszczanych na straganach: „Żydki”, „Żydki na szczęście”, „Żydek za 5 zł” ma zdecydowanie negatywne skutki społeczne i kulturowe, w konsekwencji szkodzi wizerunkowi Krakowa.

Kolejnym krokiem były przeprowadzone przez przedstawicieli miasta, instytucji kultury i strony społecznej konsultacje i organizacja kolejnego spotkania okrągłego stołu.

Spotkanie, zorganizowane przez Instytut Kultury Willa Decjusza i Pełnomocnika Prezydenta Krakowa ds. Kultury, odbyło się z udziałem przedstawicieli Rady Miasta Krakowa, Wydziałów Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Wydziału ds. Turystyki, Wydziału Komunikacji Społecznej, Wydziału Spraw Administracyjnych, zarządców terenów miejskich i dróg, przedstawicieli środowiska naukowego, muzealnego, kongregacji i stowarzyszeń handlowych, rzemieślniczych, muzeów (w tym Muzeum Krakowa i Muzeum Etnograficznego) oraz przedstawicieli społeczności żydowskiej.

Na spotkaniu przedstawiono szereg opinii potwierdzających jednoznacznie antysemicki wymiar figurki Żyda z pieniążkiem.

Ustalono, że obecność figurek Żyda z pieniążkiem w ofercie sklepów pamiątkarskich i targów jest jednoznacznie odbierana jako dowód braku refleksji i wrażliwości w obszarze tzw. trudnego dziedzictwa. Porównywane są również przez diasporę Żydów z całego świata i wielu badaczy do takich antysemickich zjawisk jak palenie kukły Żyda, zwyczaj bicia Judasza czy obecność karykatur Żydów w skrajnie prawicowych broszurach i publikacjach.

Uczestnicy Okrągłego Stołu zadeklarowali, że miasto, które na skutek II wojny światowej utraciło niemal wszystkich swoich żydowskich mieszkańców, musi podjąć wszelkie możliwe kroki, aby zapobiegać obecności tego zjawiska w przestrzeni publicznej. Podkreślono niewłaściwość tego faktu ze względu na złożoność wzajemnych relacji polsko-żydowskich, a także przez wzgląd na skutki kulturowo-społeczne oraz wizerunek i reputację miasta. Zobowiązano się do podjęcia wszelkich działań na rzecz przeciwdziałania zjawisku poprzez ścisłą współpracę poszczególnych jednostek i wydziałów Urzędu Miasta, działań w zakresie informacji, komunikacji i edukacji wszystkich stron, a także społecznego angażowania w zakresie pracy w tematyce trudnego dziedzictwa.

Tylko dzięki współdziałaniu przedsiębiorców, organizacji turystycznych, przewodników, przedstawicieli miasta, instytucji edukacji, instytucji kultury, w tym szczególnie muzeów, można uwrażliwiać społeczność lokalną na konsekwencje płynące z nieodpowiedzialnego oferowania antysemickiego asortymentu.

Dodatkowo podkreślono, że istnieje pilna konieczność promocji i wsparcia tradycyjnego rzemiosła wśród sprzedawców, właścicieli kramów, organizatorów targów w duchu zrozumienia złożoności zjawiska i emocji, jakie powoduje. Właściciele infrastruktury handlowej, czy organizatorzy wydarzeń prowadzący wynajem stoisk i coroczny nabór wystawców mają możliwość podejmowania decyzji o asortymencie i jego pochodzeniu.

Uczestnicy spotkania apelują o refleksję w tym temacie oraz podjęcie wszelkich możliwych działań dla wywołania pozytywnej zmiany w sposobie myślenia i uwrażliwiania na opisane wyżej zjawisko, skutkującej zmianą wspólnej rzeczywistości.

Zjawisko to jest szkodliwe społecznie i kulturowo, trudne do zaakceptowania i bolesne dla części naszych mieszkańców, a także znacznej liczby turystów odwiedzających nasze miasto w poszukiwaniu prawdy o czasach współistnienia, a następnie zagłady ich przodków. Miasto, które doświadczyło tak ogromnej tragedii Zagłady znacznej części swoich obywateli ze strony nazistowskich okupantów musi mieć świadomość, że pewne przedmioty oferowane w sprzedaży są widziane przez filtr tych tragicznych wydarzeń.

Tylko współdziałanie i dialog pozwolą na zmianę postaw i wycofywanie ze sprzedaży zarówno obraźliwych figurek, jak i nieakceptowalnych napisów czy oznaczeń stoisk, uznawanych za elementy antysemickie, o jednoznacznie pejoratywnym zabarwieniu.

Uczestnicy spotkania uznali, że wydarzenia organizowane w przestrzeni miejskiej stanowią wizytówkę, są także tym elementem naszej kultury i tradycji, przez pryzmat, którego postrzegają nas nie tylko mieszkańcy ale również turyści czy goście, których opinia przekłada się na międzynarodowy wizerunek i potencjał, także turystyczny Miasta Krakowa.

Stąd, wszyscy uczestnicy spotkania zobowiązali się do działań możliwych w zakresie ich obszarów wpływu do uwrażliwiania, zapobiegania rozwoju zjawiska i eliminowania z przestrzeni publicznej zjawiska nieakceptowalnego w kontekście miasta o tak złożonej i trudnej historii.

Willa Decjusza, Kraków 22.04.2021 r.

Sygnatariusze (w kolejności alfabetycznej)

1. dr hab. Bogdan Achimescu - prof. ASP, Dyrektor Szkoły Doktorskiej
2. Monika Bielak - projektantka wystaw
3. Barbara Bieniek - Prezes Stowarzyszenia Zawodowych Przewodników Miejskich po Krakowie "Secesja"
4. Izabela Biniak - Dyrektor Krakowskiego Forum Kultury
5. Berenika Błaszak - Zespół doradczy ds. dziedzictwa żydowskiego Krakowa
6. Izabela Błaszczyk - Dyrektor Krakowskiego Biura Festiwalowego
7. Krzysztof Cieciniński - Fundacja Polania, Kraków oraz Fundacja Pojednanie, Kielce
8. Michał Czerny - Dyrektor IMAGO Centrum Sztuki Ludowej Sp. z o.o.
9. Monika Chylaszek - Dyrektor Wydziału Komunikacji Społecznej Urzędu Miasta Krakowa
10. Tomasz Daros - Przewodniczący Komisji Promocji i Turystyki Rady Miasta Krakowa
11. Eugeniusz Duda - em. starszy kustosz, Muzeum Historyczne Miasta Krakowa
12. Ignacy Dudkiewicz - redakcja Magazynu Kontakt
13. Jason Francisco - Emory University, Atlanta / FestivALT
14. Agnieszka Fryś - Antyki Józefa
15. Nina Gabryś - Pełnomocniczka Prezydenta Miasta Krakowa ds. Polityki Równościowej
16. dr Edyta Gawron - Instytut Judaistyki UJ
17. Anna Grabowska - Dyrektor Centrum Kultury Podgórze
18. Marcin Hanczakowski - Dyrektor Zarządu Dróg Miasta Krakowa
19. Karolina Harazim - specjalistka ds. PR i komunikacji, FestivALT
20. Tadeusz Jakubowicz - Przewodniczący Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Krakowie
21. dr Małgorzata Jantos - Uniwersytet Jagielloński, radna Miasta Krakowa
22. Ewa Kamińska - Bużalek - Prezeska Zarządu Fundacji Łódzki Szlak Kobiet
23. Elżbieta Kantor - Dyrektor Wydziału ds. Turystyki Urzędu Miasta Krakowa
24. Dominika Kasprowicz - Dyrektor Instytutu Kultury Willa Decjusza
25. prof. dr hab. Adam Kaźmierczyk - Dyrektor Instytutu Judaistyki UJ
26. Piotr Kempf - Dyrektor Zarządu Zieleni Miejskiej w Krakowie
27. Janusz Kowalski - Prezes Małopolskiej Izby Rzemiosła i Przedsiębiorczości w Krakowie
28. Aneta i Karol Kuberscy - Galeria Szalom
29. Tomasz Kuncewicz - Dyrektor, Centrum Żydowskie w Oświęcimiu
30. Anna Kurzejowska - Kierownik Referatu, Wydział Kultury i Dziedzictwa Narodowego
31. Elżbieta Kusina - Prezes Federacji Stowarzyszeń Przewodnickich
32. Piotr Kwapisiewicz - Prezes Żydowskiego Stowarzyszenia Czulent, członek Zespołu Interdyscyplinarnego ds. współpracy na rzecz realizacji Programu „Otwarty Kraków, Zespół doradczy ds. dziedzictwa żydowskiego Krakowa
33. Piotr Laskowski - Polska Izba Turystyki, Oddział Małopolskiego
34. Erica Lehrer - Professor, Concordia University, Montreal
35. Nora Lerner
36. Maria Lempart - kierownik Domu Zwierzynieckiego, oddziału Muzeum Krakowa
37. prof. dr hab. Zdzisław Mach - Instytut Studiów Europejskich UJ
38. Anna Makówka-Kwapisiewicz - Żydowskie Stowarzyszenie Czulent
39. Adam Musiał - edukator o historii i kulturze Żydów, tłumacz

40. Jakub Niewiadomski - Redakcja Magazynu Kontakt
41. dr Michał Niezabitowski - Dyrektor Muzeum Historycznego Miasta Krakowa
42. Kazimierz Nowak - Prezes Zarządu IMAGO Centrum Sztuki Ludowej Sp. z o.o.
43. Jakub Nowakowski - Dyrektor Żydowskiego Muzeum Galicja
44. Izabela Olejnik - Członkini Zarządu Fundacji Łódzki Szlak Kobiet
45. Małgorzata Oleszkiewicz - starszy kustosz, Muzeum Etnograficzne w Krakowie
46. Robert Piaskowski – Pełnomocnik Prezydenta Miasta Krakowa ds. Kultury
47. Łucja Piekarska-Duraj, adiunkt, katedra UNESCO ds edukacji o Holokauście
48. Katarzyna Piszczkiewicz - koordynator projektów, Muzeum Etnograficzne w Krakowie
49. Tomasz Popiołek – Dyrektor Wydziału Spraw Administracyjnych Urzędu Miasta Krakowa
50. Michael Rubinfeld - Współdyrektor FestivALTu
51. Magda Rubinfeld Koralewska, Współdyrektorka FestivALTu, Zespół doradczy ds. dziedzictwa żydowskiego Krakowa
52. dr Andrzej Siwek - Narodowy Instytut Dziedzictwa, Kierownik Oddziału Terenowego w Krakowie
53. Bogusław Sonik – Poseł na Sejm RP
54. Artur Wabik - Zespół doradczy ds. dziedzictwa żydowskiego Krakowa
55. Joanna Wawrzyniak - adiunkt, Wydział Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego
56. Katarzyna Wysocka - Dyrektor Wydziału ds. Przedsiębiorczości I Innowacji UMK
57. Magdalena Zych – kustosz, Muzeum Etnograficzne w Krakowie